

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

**Europejski nauczyciel
– wiedza, doskonalenie, praktyka**

Raport z ewaluacji końcowej projektu

Projekt
współfinansowany
ze środków
Unii Europejskiej
w ramach Europejskiego
Funduszu Społecznego

**Raport opracowany przez
Instytut Nauk Społeczno-Ekonomicznych sp. z o.o.**

ul. Polskiej Organizacji Wojskowej 17

90-248 Łódź

tel. (42) 633 17 19

fax. (42) 209 36 85

Autor raportu:

Dominik Witkowski

Główny specjalista ds. ewaluacji

Spis treści

Wstęp.....	4
I Relacja z ewaluacji początkowej i bieżącej projektu	6
1 Podsumowanie ewaluacji początkowej projektu	6
2 Podsumowanie ewaluacji bieżącej projektu	9
II Ewaluacja końcowa projektu	12
3 Metodyka ewaluacji końcowej projektu	12
4 Wyniki analiz przeprowadzonych w ramach ewaluacji końcowej projektu.....	14
4.1 Badania eksperckie foresight	14
4.2 Badanie fokusowe z udziałem Beneficjentów Ostatecznych	16
4.3 Rekomendacje	18
4.4 Upowszechnianie rezultatów projektu – portal internetowy i konferencja podsumowująca	21
5 Podsumowanie ewaluacji końcowej projektu	23
III Wnioski z całościowej ewaluacji projektu	25
Zakończenie	29

Wstęp

Raportowanie stanowi jeden z nieodłącznych elementów procesu ewaluacji. Prezentacja przebiegu i efektów badań ewaluacyjnych ma kluczowe znaczenie dla instytucji zlecających tego typu zadania. Tą drogą Projektodawca otrzymuje informację zwrotną o jakości podejmowanych działań i może na tej podstawie wprowadzać adekwatne modyfikacje do realizowanego przedsięwzięcia lub projektów dopiero planowanych. Raport ewaluacyjny jest więc dokumentem zarówno o charakterze informacyjno-sprawozdawczym (ocena podjętych działań), jak i strategicznym (rekomendacje i zalecenia dla Projektodawcy). Taki charakter mają również raporty podsumowujące kolejne etapy badań ewaluacyjnych w realizowanym przez Wyższą Szkołę Przedsiębiorczości i Rozwoju Regionalnego z siedzibą w Falentach projekcie „Europejski nauczyciel – wiedza, doskonalenie, praktyka”. Harmonogram ewaluacji przewidywał powstanie trzech tego typu opracowań, podsumowujących kolejne etapy badań:

- raport początkowy – został opracowany w maju 2011 r.;
- raport bieżący/okresowy – został opracowany we wrześniu 2011 r.;
- raport końcowy – niniejszy raport, opracowany w kwietniu 2012 r.

Zasadniczymi elementami składowymi każdego raportu ewaluacyjnego są: opis metodyki prowadzenia danej fazy badań, wyniki przeprowadzonych analiz/badań oraz wnioski skierowane do Projektodawcy. Raport początkowy – ze względu na swój wstępny charakter, zawierał dodatkowo opis projektu w zakresie umożliwiającym zrozumienie zarówno istoty całego przedsięwzięcia, jak i specyfiki założonego przebiegu ewaluacji oraz ogólny opis badań ewaluacyjnych zaplanowanych w toku wdrażania przedsięwzięcia. Z kolei niniejszy raport – ze względu na swój agregujący charakter, zawiera dodatkowo podsumowanie danych zebranych i przeanalizowanych w toku ewaluacji początkowej i bieżącej (I część raportu) oraz wnioski wynikające z całościowego spojrzenia na przebieg i efekty projektu (III część raportu). Stricte ewaluacji końcowej poświęcono II część raportu, która podobnie, jak wcześniejsze tego rodzaju opracowania zawiera informacje o metodologii realizacji ewaluacji (Rozdział 3), prezentuje wyniki przeprowadzonych badań (Rozdział 4) oraz wnioski z nich wynikające (Rozdział 5). Najbardziej rozbudowany jest Rozdział 2 składający się z 4 podrozdziałów – zaprezentowano w nich wyniki oceny kolejnych etapów Zadania 4 w harmonogramie

projektu, stanowiącego przedmiot zainteresowania ewaluacji końcowej oraz dodatkowo – wnioski w zakresie kluczowych działań upowszechniających realizowanych w ramach Zadania 1 (prowadzenie portalu internetowego, organizacja konferencji podsumowującej).

I Relacja z ewaluacji początkowej i bieżącej projektu

1 Podsumowanie ewaluacji początkowej projektu

Ewaluacja początkowa prowadzona była od grudnia 2010 r. do końca marca 2011 r. i skoncentrowała się na analizie oraz ocenie realizowanego w powyższym przedziale czasu Zadania 2 w harmonogramie projektu – „Skonstruowanie PDZ w przedsiębiorstwach dla nauczycieli kształcenia zawodowego sektora: rolniczego, ogrodniczego, spożywczego, drzewnego, leśnego, ochrony środowiska”. W ramach procesu badawczego została wykonana analiza zawartości merytorycznej produktów ww. Zadania:

- 1) „Raportu z analizy przedmiotów praktycznych z branż: leśnej, drzewnej, ochrony środowiska na temat programów kształcenia zawodowego”;
- 2) „Raportu z analizy przedmiotów praktycznych z branż: rolnej, ogrodniczej, spożywczej na temat programów kształcenia zawodowego”;
- 3) „Programu doskonalenia zawodowego w przedsiębiorstwach. Doskonały pracownik na rynku pracy w branży rolnej, ogrodniczej, spożywczej, leśnej, drzewnej, ochrony środowiska”.

W ten sposób dokonano bezpośredniej oceny ww. dokumentów oraz pośredniej oceny prac badawczo-analitycznych prowadzących do ich powstania. Realizując analizę treści poszukiwano informacji/danych/cech wskazujących na:

- 1) zgodność wykonanych prac i ich efektów z założeniami zawartymi we wniosku o dofinansowanie projektu (ewaluacyjne kryterium skuteczności);
- 2) przydatność zrealizowanych prac badawczo-analitycznych na etapie tworzenia ww. raportów i programu doskonalenia zawodowego (ewaluacyjne kryterium skuteczności);
- 3) przydatność wytworzonych produktów w dalszych fazach realizacji projektu (ewaluacyjne kryterium trafności i użyteczności);
- 4) możliwość wykorzystania wytworzonych produktów poza projektem/po zakończeniu jego realizacji (ewaluacyjne kryterium trwałości).

W celu zweryfikowania zebranych przez Ewaluatora informacji zastosowano tzw. triangulację danych – tzn. analizowano dane z różnych źródeł. Oprócz treści ww. raportów i programu zapoznano się również z zawartością:

- wniosku o dofinansowanie projektu;
- portalu internetowego projektu – <http://europejskinauczyciel.pl/>;
- opinii metodyków nauczania;
- narzędzi badawczych (kwestionariusze, test kompetencyjny).

W efekcie przeprowadzenia ewaluacji początkowej projektu „Europejski nauczyciel – wiedza, doskonalenie, praktyka” częściowo zweryfikowano każde z czterech przyjętych kryteriów ewaluacyjnych. Na podstawie zebranych danych można było wstępnie wnioskować, iż przedsięwzięcie charakteryzowało się trafnością i użytecznością – tj. cele projektu i działania prowadzące do ich osiągnięcia były adekwatne do problemów, jakie charakteryzują grupę docelową oraz do potrzeb zgłaszanych przez członków populacji, z której wywodzi się grupa docelowa. Oparcie programu doskonalenia zawodowego na badaniach przeprowadzonych wśród wielu grup powiązanych z procesem kształcenia zawodowego (nauczyciele, dyrektorzy szkół, metodycy, przedsiębiorcy) wskazywało, iż finalnie będzie on użyteczny dla Beneficjentów Ostatecznych tj. wdrożenie zaproponowanych w nim rozwiązań i rekomendacji może przynieść korzyści i wpłynąć na sytuację zawodową odbiorców wsparcia. Powyższa ocena miała charakter wstępny ponieważ jej ostateczny kształt był uzależniony od opinii samych Beneficjentów Ostatecznych, wyrażonych za pośrednictwem narzędzi badawczych zastosowanych w toku ewaluacji bieżącej.

Wstępną fazę projektu należało ocenić również jako w pełni skuteczną. Zadanie 2 zostało zrealizowane w sposób prawidłowy i zgodny z przyjętymi założeniami. Efektami były planowane produkty (2 raporty z badań i 1 program doskonalenia zawodowego), będące fundamentem do realizacji działań bezpośrednio prowadzących do osiągnięcia rezultatów i celów projektu. Każdy z etapów Zadania 2 był ze sobą logicznie i merytorycznie powiązany oraz wykorzystany w trakcie tworzenia programu doskonalenia zawodowego. Co do kryterium trwałości – podjęto wstępne działania warunkujące możliwość wykorzystania produktów Zadania 2 poza projektem. Na oficjalnej witrynie internetowej przedsięwzięcia zamieszczono ewaluowane raporty z analizy przedmiotów praktycznych oraz program doskonalenia zawodowego – umożliwiło to zapoznanie się

z ich treścią osobom niezwiązanym z realizacją projektu. Dzięki temu ułatwiono także wypracowanie pierwszego z elementów wartości dodanej projektu: upowszechnienie rezultatów wśród osób i instytucji bezpośrednio nie uczestniczących w projekcie.

2 Podsumowanie ewaluacji bieżącej projektu

Ewaluacja bieżąca prowadzona była od kwietnia 2011 r. do końca sierpnia 2011 r. i objęła kluczowy etap przedsięwzięcia tj. Zadanie 3 w harmonogramie projektu – „Rekrutacja nauczycieli kształcenia zawodowego i pilotażowe wdrożenie programu ich doskonalenia w przedsiębiorstwach”. Obok naboru odbiorców wsparcia (50 nauczycieli przedmiotów zawodowych/instruktorów praktycznej nauki zawodu prowadzących kształcenie w sektorach: rolniczym, ogrodniczym, spożywczym, drzewnym, leśnym, ochrony środowiska) ww. faza przedsięwzięcia zakładała udział Beneficjentów Ostatecznych w blokach warsztatowych:

- 1) dla nauczycieli z sektora: rolniczego, ogrodniczego i spożywczego:
 - a. „Nowe rozwiązania w rolnictwie i ogrodnictwie”;
 - b. „Nowoczesne technologie w produkcji rolno-spożywczej”;
 - c. „Ekologiczne rolnictwo i ogrodnictwo”;
- 2) dla nauczycieli z sektora: leśnego, drzewnego, ochrony środowiska:
 - a. „Nowoczesne rozwiązanie organizacyjne w zarządzaniu gospodarstwem leśnym”;
 - b. „Nowe technologie w ochronie środowiska”;
 - c. „Odnawialne źródła energii”;
- 3) dla wszystkich nauczycieli:
 - a. „Zewnętrzne źródła finansowania działalności oświatowej w branży rolno-spożywczej i ochronie środowiska”;

oraz w praktykach w przedsiębiorstwach realizowanych w systemie ciągłym.

W związku z tym, iż na etapie planowania przebiegu ewaluacji założono, że źródłem danych w tej fazie oceny będą badania ankietowe prowadzone wśród Beneficjentów Ostatecznych, struktura bloków warsztatowych i zajęć praktycznych determinowała harmonogram działań. Realizacja badań ankietowych wśród uczestników projektu przebiegała następująco:

- przed rozpoczęciem warsztatów (na pierwszych zajęciach w ramach bloków warsztatowych dla nauczycieli z poszczególnych sektorów);
- po zakończeniu warsztatów (na ostatnich zajęciach w ramach bloku warsztatowego dla wszystkich nauczycieli);

- po zakończeniu praktyk w przedsiębiorstwach.

Realizując badania ankietowe, starano się przede wszystkim pozyskać dalsze informacje dotyczące dostosowania działań projektowych do potrzeb jego uczestników oraz opinie/oceny będące elementem składowym badania rezultatów miękkich i twardych projektu. Dzięki temu możliwe stało się dokonanie dalszej, wieloaspektowej oceny projektu, a także nastąpiła weryfikacja wniosków sformułowanych na etapie ewaluacji początkowej.

Odpowiedzi udzielone przez odbiorców wsparcia na pytania ankiety audytoryjnej rozdanej przed rozpoczęciem warsztatów, pozwalały na stwierdzenie, iż przedsięwzięcie pod względem przyjętych celów oraz przewidzianych działań odpowiadało na potrzeby i oczekiwania nauczycieli przedmiotów zawodowych. Osoby biorące udział w projekcie liczyły na zwiększenie bądź uaktualnienie swojej wiedzy oraz posiadanych kwalifikacji, co było uwzględnione w postawionych celach przedsięwzięcia. W konsekwencji, projekt pod względem kryterium trafności mógł zostać pozytywnie oceniony.

Natomiast na podstawie wyników badań wykonanych po zakończeniu zajęć warsztatowych, można było mówić o skuteczności i użyteczności przedsięwzięcia. Odbiorcy wsparcia stwierdzili, że w wyniku udziału w projekcie rozwinęli swoją wiedzę i umiejętności praktyczne, a także zwiększyli kompetencje w zakresie poszczególnych obszarów tematycznych dotyczących sektorów: rolniczego, ogrodniczego, spożywczego, leśnego, drzewnego i ochrony środowiska (osiągnięcie rezultatów twardych i powiązanych z nimi celów szczegółowych).

Z kolei badania przeprowadzone po praktykach w przedsiębiorstwach, wskazywały, iż wszystkie zdobyte i poszerzone kwalifikacje zostały wykorzystane w trakcie odbywania ww. praktyk. Co więcej, możliwość udziału w tychże działaniach przyczyniła się do wzrostu wiedzy i umiejętności praktycznych nauczycieli przedmiotów zawodowych z zakresu nowych technologii, metod pracy oraz specyfiki funkcjonowania działów produkcyjnych i merytorycznych przedsiębiorstw (osiągnięcie rezultatów twardych i powiązanych z nimi celów szczegółowych).

Odbiorcy wsparcia równie pozytywnie ocenili także przebieg całego projektu, w tym przygotowane opracowania analityczne oraz program doskonalenia zawodowego. Uczestnictwo w przedsięwzięciu nie tylko spełniło ich oczekiwania, ale przełożyło się na podwyższenie kwalifikacji, wzrost motywacji do stałego podnoszenia kwalifikacji

oraz poprawę umiejętności poszukiwania wiedzy i stosowania nowych rozwiązań technologicznych w procesie dydaktycznym (osiągnięcie rezultatów miękkich).

Wyniki bieżących badań ewaluacyjnych wykazały, że projekt „Europejski nauczyciel – wiedza, doskonalenie, praktyka” był przedsięwzięciem, które zostało właściwie sprofilowane (realizacja ewaluacyjnego kryterium trafności). Przeprowadzone w ramach Zadania 3 działania przyczyniły się do wzrostu wiedzy i umiejętności praktycznych nauczycieli przedmiotów zawodowych (realizacja ewaluacyjnego kryterium użyteczności) i tym samym pozwoliły na osiągnięcie pełnego spectrum rezultatów oraz 3 z 4 celów szczegółowych (realizacja ewaluacyjnego kryterium skuteczności). Biorąc pod uwagę termin realizacji warsztatów i praktyk oraz upublicznienie materiałów szkoleniowych przygotowanych na potrzeby Zadania 3 po raz kolejny można było stwierdzić, iż Projektodawca podejmował działania mające skutkować trwałością efektów przedsięwzięcia.

II Ewaluacja końcowa projektu

3 Metodyka ewaluacji końcowej projektu

Ewaluacja końcowa prowadzona była od września 2011 r. do końca kwietnia 2012 r. i skoncentrowała się na analizie oraz ocenie Zadania 4 w harmonogramie projektu – „Ocena pilotażowej edycji wdrożenia PDZ w przedsiębiorstwach dla nauczycieli kształcenia zawodowego” oraz kluczowych narzędzi upowszechniania rezultatów przedsięwzięcia, jakie zostały wdrożone w ramach Zadania 1 – „Zarządzanie projektem i upowszechnienie rezultatów projektu”.

Zadanie 4 było realizowane od sierpnia 2011 r. do końca grudnia 2011 r. W efekcie przeprowadzenia następujących prac badawczych:

- dwuetapowego (Delphi + sesje fokusowe) badania foresight z udziałem ekspertów;
- cyklu sesji fokusowych z udziałem Beneficjentów Ostatecznych;

wytworzono dwie grupy planowanych produktów projektu:

- 1) dwa raporty z pilotażowego wdrożenia programu doskonalenia zawodowego:
 - a. „Raport z przebiegu badań eksperckich foresight”;
 - b. „Raport z przebiegu sesji fokusowych z udziałem Beneficjentów Ostatecznych”;
- 2) trzy rekomendacje:
 - a. „Rekomendacje z zakresu opracowania programów doskonalenia zawodowego dla nauczycieli kształcenia zawodowego w branżach: rolniczej, ogrodniczej, spożywczej, leśnej, drzewnej, ochrony środowiska”;
 - b. „Rekomendacje z zakresu wdrażania i realizacji programów doskonalenia zawodowego dla nauczycieli kształcenia zawodowego w branżach: rolniczej, ogrodniczej, spożywczej, leśnej, drzewnej, ochrony środowiska”;
 - c. „Rekomendacje w zakresie praktycznego i teoretycznego doszkalania nauczycieli kształcenia zawodowego”.

W ramach ewaluacji końcowej projektu przeprowadzono analizę zawartości merytorycznej powyższych opracowań. W ten sposób dokonano bezpośredniej oceny

przydatności dokumentów oraz pośredniej oceny prac badawczych prowadzących do ich powstania. Realizując analizę treści poszukiwano informacji/danych/cech wskazujących na:

- 1) zgodność wykonanych prac i ich efektów z założeniami zawartymi we wniosku o dofinansowanie projektu (ewaluacyjne kryterium skuteczności);
- 2) wpływ wykonanych prac na osiągnięcie celów szczegółowych projektu (ewaluacyjne kryterium skuteczności i użyteczności);
- 3) przydatność wytworzonych produktów po zakończeniu realizacji projektu i poza nim (ewaluacyjne kryterium trafności, użyteczności i trwałości).

W celu zweryfikowania zebranych przez Ewaluatora informacji zastosowano tzw. triangulację danych – tzn. analizowano dane z różnych źródeł. Oprócz treści ww. raportów i opracowań zapoznano się również z zawartością:

- wniosku o dofinansowanie projektu;
- portalu internetowego projektu – <http://europejskinauczyciel.pl/>.

Dodatkowym elementem ewaluacji końcowej była analiza dwóch zasadniczych produktów projektu w zakresie jego promocji i upowszechniania tj. portalu internetowego oraz konferencji podsumowującej. Głównym celem przeprowadzonych prac analitycznych było określenie wpływu ww. narzędzi na rozpropagowanie rezultatów projektu i wzmocnienie ich trwałości. W przypadku portalu zapoznano się z zawartością merytoryczną witryny i skonfrontowano ją z założeniami zawartymi we wniosku o dofinansowanie. W przypadku konferencji zapoznano się z jej przebiegiem i poruszonymi treściami.

4 Wyniki analiz przeprowadzonych w ramach ewaluacji końcowej projektu

4.1 Badania eksperckie foresight

Zgodnie z treścią wniosku o dofinansowanie projektu „Europejski nauczyciel – wiedza, doskonalenie, praktyka” badania eksperckie foresight zostały zrealizowane w okresie sierpień-grudzień 2011 r. W sierpniu 2011 r. zrekrutowano 12 ekspertów, we wrześniu 2011 r. przeprowadzono badanie metodą delficką, w październiku 2011 r. zrealizowano sesje fokusowe z udziałem ekspertów. Po zakończeniu części badawczej przystąpiono do fazy analitycznej zakończonej przygotowaniem „Raportu z przebiegu badań eksperckich foresight” (grudzień 2011 r.), będącego podstawą ewaluacji całego etapu Zadania 4.

W dokumencie można wyróżnić trzy zasadnicze części. Pierwsza charakteryzuje technikę foresight, poświęcając szczególną uwagę metodom zastosowanym w toku ocenianego procesu badawczego: Delphi (metoda delficka) i fokusom (zogniskowane wywiady grupowe). Część druga porusza problematykę kształcenia nauczycieli kładąc nacisk na kształcenie ustawiczne i modułowe. Sedno raportu stanowi część trzecia, która prezentuje wyniki badań typu foresight.

Na podstawie treści ww. raportu można stwierdzić, iż badanie metodą delficką, a następnie fokusowe, realizowały przypisane im pierwotnie cele. W pierwszym przypadku oceniono pilotażową edycję wdrożenia „Programu doskonalenia zawodowego w przedsiębiorstwach. Doskonali pracownik na rynku pracy w branży rolnej, ogrodniczej, spożywczej, leśnej, drzewnej, ochrony środowiska”, w drugim przypadku dokonano pogłębienia zakresu analizy, koncentrując się na efektywności realizacji ww. programu i sformułowaniu wniosków służących jak fundament do opracowania rekomendacji.

Jak już wspomiano na wstępie niniejszego podrozdziału, w obu etapach badania foresight wzięło udział 12 osób, wśród których zgodnie z założeniami byli eksperci edukacyjni (wykładowcy akademicki, nauczyciele konsultanci) oraz przedstawiciele kadry zarządzającej i dydaktycznej szkół o profilu zawodowym.

W ramach metody delfickiej zrealizowano 3-etapowe badanie ankietowe wśród zrekrutowanych ekspertów. Zgodnie z metodologią, kolejne tury ankietowania wykorzystywały wcześniej uzyskane dane, uszczegóławiając pytania i propozycje odpowiedzi. Z punktu widzenia ewaluacji projektu, warto podkreślić, iż eksperci dokonali pozytywnej oceny przydatności tematyki zarówno poszczególnych warsztatów, jak i praktyk (dominacja ocen: „zdecydowanie przydatne” i „przydatne”). W przypadku warsztatów szczególnie wysoko oceniono te elementy zajęć, które związane były z wdrażaniem nowych technologii/nowych rozwiązań. Natomiast w ocenie praktyk położono nacisk na przydatność wiedzy z zakresu metod pracy i specyfiki działów produkcyjnych w przedsiębiorstwach.

Pozytywnie oceniono również obowiązki i zadania poszczególnych grup zaangażowanych w realizację warsztatów i praktyk – przede wszystkim samych nauczycieli, a także: tutorów, opiekunów praktyk i koordynatorów. Niemniej jednak, w trakcie oceny pojawiały się wątpliwości części ekspertów (np. co do czasu trwania warsztatów), które w następnych turach ankietowania były doprecyzowane wraz z poszukiwaniem optymalnych rozwiązań. Na tej podstawie eksperci mieli możliwość sformułowania rekomendacji, które mogły zostać wykorzystane w trakcie prac nad treścią opracowań podsumowujących całość Zadania 4 (3 dokumenty o charakterze stricte rekomendacyjnym).

W drugim etapie badania foresight – badaniach fokusowych, wzięła udział ta sama grupa ekspertów. Zgodnie z założeniami przeprowadzono 2 zogniskowane wywiady grupowe, trwające po około 1,5 godziny – każdy z pełną 12-osobową obsadą ekspercką. Ta część badania foresight, miała jak już wcześniej zaznaczono charakter zdecydowanie bardziej rekomendacyjny. Uczestnicy w trakcie dyskusji ocenili:

- system kształcenia nauczycieli w Polsce;
- warsztaty zrealizowane w ramach projektu;
- praktyki zrealizowane w ramach projektu;
- „Program doskonalenia zawodowego w przedsiębiorstwach. Doskonały pracownik na rynku pracy w branży rolnej, ogrodniczej, spożywczej, leśnej, drzewnej, ochrony środowiska” jako całość, kładąc nacisk na jego założenia oraz eksponując mocne i słabe strony; formułując równoległe szereg wniosków i propo-

zycji mających na celu lepsze dostosowanie założeń programu do oczekiwań nauczycieli (szczególnie w wymiarze organizacyjnym).

Z punktu widzenia ewaluacji projektu warto podkreślić, iż zidentyfikowane przez ekspertów mocne strony całego przedsięwzięcia potwierdzają wnioski jakie można było sformułować na podstawie ankietowych badań ewaluacyjnych prowadzonych w trakcie warsztatów i praktyk:

- wysoka jakość szkoleń między innymi dzięki wysokiemu poziomowi kadry wykładowców;
- poznanie przez Beneficjentów Ostatecznych zasad funkcjonowania konkretnego zakładu;
- bezpośredni kontakt Beneficjentów Ostatecznych z rzeczywistym środowiskiem pracy;
- możliwość praktycznego zapoznania się Beneficjentów Ostatecznych z innowacjami technologicznymi;
- podniesienie kwalifikacji zawodowych Beneficjentów Ostatecznych;
- podniesienie motywacji Beneficjentów Ostatecznych do dalszego poszerzania wiedzy/rozwoju.

Podsumowując, zaplanowane w projekcie badanie foresight zrealizowano zgodnie z założeniami przedstawionymi we wniosku o dofinansowanie. Produkt tej części Zadania 4 tj. „Raport z przebiegu badań eksperckich foresight” stanowi właściwe podsumowanie zrealizowanych badań, a jego treść jest punktem wyjścia do opracowania kompleksowych rekomendacji w zakresie przygotowywania i wdrażania programów doskonalenia dla nauczycieli kształcenia zawodowego z sektorów objętych zakresem projektu.

4.2 Badanie fokusowe z udziałem Beneficjentów Ostatecznych

Zgodnie z harmonogramem projektu, badania fokusowe z udziałem Beneficjentów Ostatecznych zostały zrealizowane w okresie listopad-grudzień 2011 r., a produkt końcowy tego etapu Zadania 4 tj. „Raport z przebiegu sesji fokusowych z udziałem uczestników praktyk” powstał w grudniu 2011 r.

Struktura produktów podsumowujących badanie z udziałem ekspertów i badanie z udziałem Beneficjentów Ostatecznych jest bardzo zbliżona. Podobnie, jak w przypadku raportu relacjonującego diagnozę foresight, także w przypadku „Raport z przebiegu sesji fokusowych z udziałem uczestników praktyk” można wyróżnić trzy zasadnicze części:

- pierwszą – poświęconą opisowi zastosowanej metody gromadzenia danych (rozdział 1);
- drugą – przedstawiającą analizę danych zastanych dotyczących sytuacji szkolnictwa zawodowego i doskonalenia jego kadry (rozdział 2 i 3);
- trzecią – relacjonującą wyniki badania z udziałem nauczycieli będących uczestnikami projektu (zasadnicza z punktu widzenia celów ewaluacji część raportu).

W toku realizacji Zadania 4, na przełomie listopada i grudnia 2011 r. odbyło się 5 ok. 90-minutowych sesji fokusowych (liczba odpowiadająca założeniom) z udziałem łącznie 43 Beneficjentów Ostatecznych (zaproszono 50 nauczycieli). Cel badań był analogiczny jak w przypadku wcześniejszej diagnozy eksperckiej:

- ocena pilotażowego wdrożenia „Programu doskonalenia zawodowego w przedsiębiorstwach. Doskonały pracownik na rynku pracy w branży rolnej, ogrodniczej, spożywczej, leśnej, drzewnej, ochrony środowiska”;
- sformułowanie wniosków i rekomendacji usprawniających realizację podobnych projektów w przyszłości;

ale z punktu widzenia podmiotów, dla których wsparcia przygotowano i zrealizowano powyższy program.

Wypowiedzi Beneficjentów Ostatecznych zarejestrowane w trakcie zogniskowanych wywiadów grupowych, dotyczące ogólnej oceny projektu potwierdzają dane zebrane w toku ankietowych badań ewaluacyjnych towarzyszących realizacji Zadania 3 w harmonogramie projektu. Do głównych mocnych stron przedsięwzięcia, respondenci fokusów zaliczyli:

- możliwość aktualizacji wiedzy;
- wysoki poziom merytoryczny materiałów przygotowanych na potrzeby warsztatów;
- wysoki poziom praktyk odbywanych w przedsiębiorstwach.

W trakcie wywiadów obok oceny ogólnej, dokonano również szczegółowej diagnozy wdrażania programu w takich obszarach jak:

- dobór tematyki warsztatów (oceny pozytywne, część Beneficjentów Ostatecznych zwróciła uwagę między innymi na konieczność zawężenia tematów w celu pozyskania bardziej specjalistycznej wiedzy);
- poziom merytoryczny warsztatów (oceny pozytywne, pojawiły się zróżnicowane oceny zastosowanych przez wykładowców form przekazywania wiedzy);
- poziom organizacyjny warsztatów (oceny pozytywne, pojawiły się propozycje zmniejszenia grup i uwagi odnośnie niewielkich problemów organizacyjnych w początkowej fazie warsztatów);
- zakres merytoryczny praktyk (oceny pozytywne);
- poziom organizacyjny praktyk (oceny pozytywne, pojawiły się opinie wskazujące na rozbieżności między warsztatami i praktykami w zakresie wykorzystania w trakcie stażu wiedzy zdobytej na szkoleniach);
- moduł zajęciowy w ramach praktyk (ocena pozytywna).

Warto podkreślić, iż oceniając projekt w każdym z ww. obszarów Beneficjenci Ostateczni zaproponowali szereg poprawek usprawniających przebieg warsztatów/praktyk i dostosowujących program do potrzeb i oczekiwań odbiorców. Dzięki temu „Raport z przebiegu sesji fokusowych z udziałem uczestników praktyk” podobnie jak „Raport z przebiegu badań eksperckich foresight”, stanowi właściwe podsumowanie zrealizowanych prac badawczych, a jego treść jest również punktem wyjścia do opracowania kompleksowych rekomendacji w zakresie przygotowywania i wdrażania programów doskonalenia dla nauczycieli kształcenia zawodowego z sektorów objętych zakresem projektu.

4.3 Rekomendacje

Równoległe z pracami nad treścią raportów badawczych omówionych w podrozdziałach 4.1 i 4.2 prowadzono prace nad trzema dokumentami podsumowującymi Zadanie 4 w harmonogramie projektu i całe przedsięwzięcie pt. „Europejski nauczyciel – wiedza, doskonalenie, praktyka”. W efekcie w grudniu 2011 r. powstały 3 opracowania:

- 1) „Rekomendacje z zakresu opracowania programów doskonalenia zawodowego dla nauczycieli kształcenia zawodowego w branżach: rolniczej, ogrodniczej, spożywczej, leśnej, drzewnej, ochrony środowiska”;
- 2) „Rekomendacje z zakresu wdrażania i realizacji programów doskonalenia zawodowego dla nauczycieli kształcenia zawodowego w branżach: rolniczej, ogrodniczej, spożywczej, leśnej, drzewnej, ochrony środowiska”;
- 3) „Rekomendacje w zakresie praktycznego i teoretycznego doszkalania nauczycieli kształcenia zawodowego”.

Wszystkie ww. dokumenty posiadają zbliżoną strukturę. Na początku umieszczono rozdziały bazujące na studiach literaturowych i innego rodzaju danych zastanych. Już na tym etapie w oparciu o pogłębioną analizę „desk research” autorzy formułują rekomendacje w zakresie omawianych obszarów. W drugiej części każdego opracowania skupiono się na wnioskach jakie w analizowanym temacie wynikają z przekrojowego spojrzenia na wynik i prac badawczych przeprowadzonych w ramach Zadania 4.

Ad. 1

W części opartej na analizie „desk research” poruszono takie tematy jak: edukacja zawodowa w Unii Europejskiej/Polsce oraz proces doskonalenia nauczycieli kształcenia zawodowego. W drugim z wymienionych obszarów, na podstawie doświadczeń z prac nad przygotowaniem zakresu merytorycznego oraz wymiaru organizacyjnego warsztatów i praktyk w projekcie „Europejski nauczyciel – wiedza, doskonalenie, praktyka” zaproponowano szereg rekomendacji i wytycznych dla autorów programów doskonalenia zawodowego.

Część oparta na wynikach badań przeprowadzonych wśród ekspertów i Beneficjentów Ostatecznych rozpoczyna się od gruntownej charakterystyki zastosowanych metod badawczych. W dalszej kolejności prezentowane są najistotniejsze rezultaty badań (zobrazowane danymi liczbowymi pochodzącymi z ankiet lub cytatami z zogniskowanych wywiadów grupowych), a następnie rekomendacje mające swoje źródło w wynikach tychże badań/opiniach respondentów.

Wniosek o dofinansowanie projektu w odniesieniu do ewaluowanego produktu zakładał koncentrację na procesie opracowywania programów doskonalenia zawodowego dla nauczycieli w branży: rolnej, ogrodniczej, spożywczej, leśnej, ochrony środo-

wiska. Analiza struktury i treści rekomendacji wskazuje, iż wytyczna to została spełniona – zarówno w części teoretycznej, jak i empirycznej dokumentu.

Ad. 2

W części opartej na analizie „desk research” poruszono takie tematy jak: system kształcenia zawodowego w Polsce z akcentem położonym na nauczycieli przedmiotów zawodowych, kształcenie zawodowe w województwie mazowieckim w branżach objętych projektem, ocena wdrażania i realizacji programów nauczania dotyczących Sektów objętych projektem. Już część teoretyczna spełnia wymogi, jakie w odniesieniu do tego dokumentu sformułowano we wniosku o dofinansowanie projektu – „Rekomendacja będzie stanowiła źródło informacji na temat form programów doskonalenia zawodowego w branży: rolnej, ogrodniczej, spożywczej, leśnej, ochrony środowiska”.

Część empiryczna zawiera rekomendacje sformułowane nie tylko na podstawie badań z udziałem ekspertów i Beneficjentów Ostatecznych (Zadanie 4), ale również wykorzystujące wyniki wywiadów kwestionariuszowych z nauczycielami kształcenia zawodowego/dyrektorami placówek oświatowych oraz przedsiębiorcami, jakie zostały przeprowadzone na etapie opracowywania „Programu doskonalenia zawodowego w przedsiębiorstwach. Doskonały pracownik na rynku pracy w branży rolnej, ogrodniczej, spożywczej, leśnej, drzewnej, ochrony środowiska” (Zadanie 2).

Ad. 3

W części opartej na analizie „desk research” poruszono takie tematy jak: czynniki wpływające na doszkalanie nauczycieli, propozycje zmian (rekomendacje) odnośnie pozyskiwania wykwalifikowanej kadry dydaktycznej dla szkół zawodowych, polskie oraz europejskie rozwiązania w zakresie form doszkalania nauczycieli.

Część empiryczna ma strukturę podobną do pierwszej z ewaluowanych rekomendacji ponieważ analiza danych i wynikające z tego rekomendacje są poprzedzone charakterystyką wykorzystanych metod i przebadanej populacji. Treść rozdziałów opiera się na badaniach przeprowadzonych wśród ekspertów i Beneficjentów Ostatecznych. Zgodnie z tytułem ocenianego dokumentu, proponowane rozwiązania są przedstawione w podziale na warstwę teoretyczną (fundamentem są tu wyniki badań dotyczące konstrukcji i przebiegu wdrażania warsztatów) i praktyczną (fundamentem są tu

wyniki badań dotyczące konstrukcji i przebiegu wdrażania praktyk w przedsiębiorstwach). Tym samym spełnione zostały wytyczne odnośnie opracowania zawarte we wniosku o dofinansowanie projektu.

4.4 Upowszechnianie rezultatów projektu – portal internetowy i konferencja podsumowująca

Promocja i upowszechnianie rezultatów projektu „Europejski nauczyciel – wiedza, doskonalenie, praktyka” były elementami Zadania 1 w harmonogramie ww. przedsięwzięcia („Zarządzanie projektem i upowszechnienie rezultatów projektu”). Ewaluacja tego obszaru projektu miała na celu jedynie potwierdzenie wytworzenia zakładanych produktów projektu tj. portalu internetowego oraz konferencji podsumowującej projekt. Obok ww. w ramach promocji przedsięwzięcia wykorzystano także inne kanały przekazu takie jak: ogłoszenia radiowe i prasowe, artykuły sponsorowane oraz plakaty. Niemniej jednak, z punktu widzenia treści wniosku o dofinansowanie kluczowe znaczenie miała witryna internetowa i spotkanie kończące cały projekt.

Portal internetowy został utworzony na początku realizacji projektu i funkcjonował pod adresem <http://europejskinauczyciel.pl/> przez cały okres jego wdrażania. Na podstawie analizy treści zawartej na witrynie można wyróżnić jej dwie podstawowe funkcje. Po pierwsze, wspierała realizację projektu umożliwiając pobranie dokumentów niezbędnych do rekrutacji Beneficjentów Ostatecznych (zakładka „Beneficjenci Ostateczni”), zapoznanie się z harmonogramami zajęć (zakładka „Harmonogramy”), czy też zgłoszenie chęci udziału w konferencji podsumowującej (zakładka „Aktualności”). Po drugie, upowszechniała projekt i jego rezultaty. Na portalu można było znaleźć co-miesięczne informacje o najważniejszych wydarzeniach (zakładka „Aktualności”), galerię zdjęć z poszczególnych prac/działań (zakładka „Galeria”). Co najważniejsze, portal umożliwiał pobranie i zapoznanie się z treścią wszystkich kluczowych opracowań powstałych w ramach Zadania 2 i 4 oraz zawartością materiałów szkoleniowych przygotowanych na potrzeby Zadania 3 (zakładka „Materiały”). Na tej podstawie można stwierdzić, iż witryna projektu stwarzała szansę upowszechnienia produktów/rezultatów przedsięwzięcia wśród wszystkich zainteresowanych osób (szczególnie tych nie uczestniczących formalnie w projekcie – element wartości dodanej projektu)

i przyczyniała się do zwiększenia zasięgu oddziaływania i trwałości produktów po zakończeniu wdrażania przedsięwzięcia.

Ostatnim produktem wytworzonym w ramach projektu była konferencja podsumowująca, jaka odbyła się w siedzibie Projektodawcy w dniu 20 kwietnia 2012 r. Zgodnie z założeniami w spotkaniu wzięli udział Beneficjenci Ostateczni (którzy otrzymali certyfikaty potwierdzające ich uczestnictwo w projekcie i ukończenie warsztatów), przedstawiciele kadry zarządzającej szkół kształcących na potrzeby sektorów objętych projektem oraz reprezentanci władz lokalnych.

Obok wspomnianego już wręczenia dyplomów oraz przywitania gości i zamknięcia konferencji, plan spotkania obejmował 6 wystąpień tematycznych. 3 z nich prezentowały pakiety rekomendacji przygotowane w ramach Zadania 4. W ten sposób zrealizowany został postulat wniosku o dofinansowanie projektu, wg którego każda z opracowanych rekomendacji miała zostać przedstawiona na omawianej konferencji. Pozostałe 3 wystąpienia konferencyjne poświęcono:

- potrzebom kształcenia w branżach objętych projektem;
- zmianom programowym, strukturalnym i organizacyjnym w szkolnictwie zawodowym;
- modernizacji zapisów prawa oświatowego.

5 Podsumowanie ewaluacji końcowej projektu

Na podstawie analiz, których wyniki przedstawiono w poprzednim rozdziale niniejszego raportu, należy stwierdzić, iż realizacja Zadania 4, będącego przedmiotem ewaluacji końcowej dostarczyła wszystkie przewidywane produkty tj.

- 2 raporty prezentujące wyniki prac badawczo-analitycznych prowadzonych w ramach ww. Zadania;
- 3 opracowania zawierające pakiety rekomendacji dotyczących programów doskonalenia nauczycieli kształcenia zawodowego.

Dodatkowo na etapie ewaluacji końcowej potwierdzono wypracowanie produktów będących wynikiem upowszechniania projektu:

- 1 portalu internetowego;
- 1 konferencji upowszechniającej.

Wszystkie ww. produkty projektu „Europejski nauczyciel – wiedza, doskonalenie, praktyka” zostały przygotowane zgodnie z wymaganiami określonymi głównie we wniosku o dofinansowanie i dzięki temu odpowiadają swojemu przeznaczeniu oraz charakteryzują się odpowiednią jakością. Analiza pilotażowej edycji wdrożenia programu doskonalenia zawodowego (obejmująca prace prowadzące do wytworzenia ww. produktów) i wnioski sformułowane na jej podstawie przyczyniły się więc do osiągnięcia ostatniego z celów szczegółowych projektu: „Podniesienia jakości w zakresie praktycznego doskonalenia nauczycieli prowadzących kształcenie zawodowe przez wypracowanie nowych rozwiązań organizacyjnych we współpracy szkół kształcenia zawodowego kształcących na potrzeby sektora: rolniczego, ogrodniczego, spożywczego, drzewnego, leśnego i ochrony środowiska we współpracy z przedsiębiorstwami”.

Z uwagi na to, że wszystkie produkty i cele szczegółowe związane z końcową fazą realizacji projektu zostały wytworzone (rezultaty twarde i miękkie były efektem działań wdrażanych w ramach Zadania 3 – zob. raport z ewaluacji bieżącej), można wnioskować o skuteczności przedsięwzięcia na tym etapie. Wypowiedzi/oceny zarówno ekspertów, jak i Beneficjentów Ostatecznych ujęte w raportach z poszczególnych etapów badawczych, po raz kolejny wskazują na trafność projektu i jego przydatność. Na ocenę ewaluacyjnego kryterium przydatności ostatniego etapu projektu ma również wpływ przygotowanie ugruntowanych w danych pierwotnych rekomendacji dotyczących do-

skonalenia zawodowego nauczycieli. Przygotowane opracowania, o ile ich treść zostanie zastosowana w praktyce mają szansę stać się fundamentem istotnych zmian w szkolnictwie zawodowym

Z kolei prezentacja i kolportaż poszczególnych opracowań zawierających rekomendacje na konferencji podsumowującej projekt oraz umieszczenie tych materiałów na ogólnodostępnym portalu internetowym może potencjalnie zwiększyć obszar oddziaływania projektu i wzmocnić trwałość efektów wypracowanych w toku realizacji Zadania 4.

III Wnioski z całościowej ewaluacji projektu

Zakończenie ostatniego etapu ewaluacji umożliwiło sformułowanie końcowych wniosków dotyczących projektu „Europejski nauczyciel – wiedza, doskonalenie, praktyka” – zarówno w zakresie dostarczenia zakładanych efektów (produktów, rezultatów i celów), jak i w zakresie ogólnej wartości przedsięwzięcia (trafność, skuteczność, użyteczność, trwałość).

Wyniki przeprowadzonych badań i analiz ewaluacyjnych, wskazują, że realizacja Zadań 1-4 w harmonogramie projektu wytworzyła komplet zakładanych produktów (zob. raport z ewaluacji początkowej, raport z ewaluacji bieżącej, niniejszy raport z ewaluacji końcowej):

- 2 raporty z badań przygotowujące do stworzenia programu doskonalenia zawodowego w przedsiębiorstwach;
- 1 program doskonalenia zawodowego;
- 45 godzin warsztatów w ramach bloku A dla nauczycieli z sektora: rolniczego, ogrodniczego i spożywczego;
- 45 godzin warsztatów w ramach bloku B dla nauczycieli z sektora: leśnego, drzewnego, ochrony środowiska;
- 8 godzin warsztatów w ramach bloku C dla nauczycieli z wszystkich sektorów objętych projektem;
- 6 seminariów dla metodyków kształcenia zawodowego;
- 2 seminaria podsumowujące dla Beneficjentów Ostatecznych;
- 120 godzin praktyk w przedsiębiorstwach przypadających na każdego Beneficjenta Ostatecznego;
- 7 kompletów materiałów szkoleniowych;
- 1 komplet materiałów dydaktycznych;
- 2 raporty z pilotażowego wdrożenia programu doskonalenia zawodowego;
- 3 pakiety rekomendacji dotyczących przygotowania i wdrażania programu doskonalenia zawodowego oraz doszkalania nauczycieli kształcenia zawodowego;
- 1 konferencja;
- 1 portal internetowy.

Realizacja Zadania 3 w harmonogramie projektu spowodowała osiągnięcie planowanych (zob. raport z ewaluacji bieżącej):

1) rezultatów miękkich – zgodnie z nimi, u Beneficjentów Ostatecznych nastąpił wzrost o 90%

- zainteresowania i motywacji do stałego podnoszenia kwalifikacji;
- dostosowania posiadanych umiejętności do realiów współczesnej gospodarki;
- umiejętności poszukiwania wiedzy i stosowania nowych rozwiązań technologicznych w procesie dydaktycznym.

2) rezultatów twardych – zgodnie z nimi, u Beneficjentów Ostatecznych (podzielonych wg bloków warsztatowych, w których uczestniczyli) nastąpił wzrost wiedzy w zakresie:

- nowych rozwiązań w rolnictwie i ogrodnictwie – u uczestników bloku A/nowych technologii stosowanych w firmach z sektora leśnego i ochrony środowiska – u uczestników Bloku B;
- ICT w produkcji rolno-spożywczej – u uczestników Bloku A/nowoczesnych rozwiązań organizacyjnych w zarządzaniu gospodarstwem leśnym – u uczestników Bloku B;
- rolnictwa i ogrodnictwa ekologicznego – u uczestników Bloku A/odnawialnych źródeł energii – u uczestników Bloku B;
- metod pracy z firmach z sektorów objętych projektem – u wszystkich Beneficjentów Ostatecznych;
- specyfiki funkcjonowania działów produkcyjnych i merytorycznych firm z ww. sektorów – u wszystkich Beneficjentów Ostatecznych.

Dodatkowo, minimum 8 przedsiębiorstw zostało zaangażowanych w realizację programu doskonalenia zawodowego.

Dostarczenie kompletu produktów oraz wypracowanie rezultatów miękkich i twardych doprowadziło w efekcie do osiągnięcia zakładanych celów szczegółowych i celu ogólnego, zgodnie z którymi nastąpiło/nastąpiła:

- zwiększenie kwalifikacji Beneficjentów Ostatecznych w zakresie funkcjonowania firm z sektora: rolniczego, ogrodniczego, spożywczego oraz leśnego i ochrony

środowiska, potrzeb rynku pracy oraz upowszechnienie idei budowania partnerstwa;

- aktualizacja wiedzy Beneficjentów Ostatecznych w zakresie wykorzystania ICT i systemów kształcenia w ww. sektorach;
- podniesienie wiedzy i kwalifikacji zawodowych Beneficjentów Ostatecznych w zakresie zagadnień ekonomicznych związanych z każdym z ww. sektorów;
- podniesienie jakości w zakresie praktycznego doskonalenia nauczycieli prowadzących kształcenie zawodowe przez wypracowanie nowych rozwiązań organizacyjnych we współpracy szkół zawodowych kształcących na potrzeby ww. sektorów z przedsiębiorstwami;
- wzmocnienie potencjału Beneficjentów Ostatecznych przez rozszerzenie ich wiedzy, kompetencji i praktycznych kwalifikacji zawodowych, odpowiadających na potrzeby współczesnej gospodarki, dzięki opracowaniu i wdrożeniu programu doskonalenia zawodowego w przedsiębiorstwach.

Na podstawie danych zebranych i przeanalizowanych w toku ewaluacji, projekt „Europejski nauczyciel – wiedza, doskonalenie, praktyka” można uznać za przedsięwzięcie w pełni wartościowe. Po pierwsze, świadczy o tym zaistnienie czynników, które wg treści wniosku o dofinansowanie miały prowadzić do osiągnięcia zakładanych efektów:

- wysoka jakość zrealizowanych badań i opracowań przygotowanych w ramach Zadania 2 i 4;
- wysoki poziom merytoryczny zajęć przeprowadzonych w ramach Zadania 3;
- opracowanie, wdrożenie i poddanie obiektywnej ocenie nowatorskiego programu doskonalenia zawodowego – suma prac w ramach Zadań 2-4;

Po drugie, wskazuje na to pozytywna ocena projektu pod kątem kryteriów ewaluacyjnych wykorzystywanych do ocen częściowych po zakończeniu każdego etapu ewaluacji:

- trafność – cele projektu oraz prace prowadzące do ich osiągnięcia odpowiadały na potrzeby i oczekiwania Beneficjentów Ostatecznych, a także były wartościowe z punktu widzenia podnoszenia jakości kształcenia zawodowego;

- skuteczność – prace zrealizowane w ramach projektu dostarczyły zakładane produkty oraz umożliwiły osiągnięcie planowanych rezultatów i celów;
- użyteczność – prace zrealizowane w ramach projektu pozytywnie wpłynęły na Beneficjentów Ostatecznych (rezultaty twarde i miękkie), a także na cały system kształcenia zawodowego poprzez zaproponowanie nowej jakości w zakresie doskonalenia nauczycieli kształcenia zawodowego;
- trwałość – wytworzenie kompletu produktów oraz ich rozpowszechnienie wśród osób/podmiotów bezpośrednio nie uczestniczących w projekcie daje podstawy do stwierdzenia, iż projekt będzie dostarczał korzyści także po jego zamknięciu.

Zakończenie

Niniejszy raport zamknął kompleksowy proces ewaluacji projektu „Europejski nauczyciel – wiedza, doskonalenie, praktyka” koncentrując się na:

- podsumowaniu etapów oceny zreferowanych we wcześniejszych raportach, dotyczących ewaluacji początkowej i bieżącej (I część raportu);
- prezentacji przebiegu i wyników ostatniego etapu oceny tj. ewaluacji końcowej (II część raportu);
- prezentacji wniosków wynikających z zagregowania ocen cząstkowych formułowanych na etapie ewaluacji początkowej, bieżącej i końcowej (III część raportu).